

FELIKS CZYŻEWSKI

REDUKCJE GRUP SPÓŁGŁOSKOWYCH W GWARACH WSCHODNIEJ LUBELSZCZYZNY

Zagadnienie grup spółgłoskowych jest jednym z podstawowych problemów fonetyki i fonologii. Wagę tego zagadnienia dostrzegł już w latach sześćdziesiątych XX wieku Prof. Zenon Leszczyński¹. Zakres występowania fonemów spółgłoskowych w gwarach nie został – w przeciwieństwie do języka ogólnopolskiego – dostatecznie zbadany. Brakuje – mimo podejmowanych prób – pełnego opisu grup spółgłoskowych w pracach dialektologicznych. Z obszaru Lubelszczyzny najpełniejszy opis grup spółgłoskowych mają gwary biłgorajskie².

Celem artykułu jest omówienie redukcji grup spółgłoskowych występujących w gwarach wschodniej Lubelszczyzny³. Podstawą pracy są polskie teksty gwarowe zawarte w publikacji pt. *Polskie i ukraińskie teksty gwarowe ze wschodniej Lubelszczyzny*⁴ i materiały własne autora⁵, zebrane m.in. za pomocą *Kwestionariusza do Atlasu gwar polskich* K. Dejny⁶. Dodatkowy mate-

Dr hab. Feliks CZYŻEWSKI, prof. nadzw. – Instytut Filologii Słowiańskiej UMCS; adres do korespondencji: Instytut Filologii Słowiańskiej UMCS, pl. M. Curie-Skłodowskiej 4, 20-031 Lublin.

¹ Por. m.in.: *Studia nad polskimi grupami spółgłoskowymi*. 1. *Gwarowe grupy z j na tle polszczyzny ogólnej*, Wrocław 1969; t e n ż e, *Kierunki zmian w grupach spółgłoskowych typu Sr oraz rS w świetle geografii językowej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978; t e n ż e, *Warunki trwałości str, zdr < sr, zr*, „Rocznik Sławistyczny” 38(1977), s. 85-93.

² J. M a z u r, *Gwary okolic Biłgoraja*, cz. 1: *Fonologia*, Wrocław 1976.

³ Zachodnią granicę badanego obszaru stanowi schematyczna linia przechodząca przez Międzyrzec – Ostrów Lubelski – Łęczną – na wschód od Krasnegostawu i Zamościa – na zachód od Tomaszowa Lubelskiego.

⁴ F. C z y ż e w s k i, S. W a r c h o ł, *Polskie i ukraińskie teksty gwarowe ze wschodniej Lubelszczyzny*, Lublin 1998, Rozprawy Sławistyczne UMCS 9.

⁵ Kartoteka gwar polskich i ukraińskich Pobuża – zbiory własne autora, dalej oznaczane są skrótem CzyżK.

⁶ K. D e j n a, *Atlas gwar polskich. Kwestionariusz – notatnik*, Łódź 1987. Zapisy z gwar

riał, ale ograniczony do gwar powiatu włodawskiego, uzyskano z *Atlasu gwar polskich i ukraińskich okolic Włodawy*⁷ oraz z monografii *Fonetyka i fonologia polskich i ukraińskich gwar południowego Podlasia*⁸. Dla celów porównawczych wyzyskano dane z *Tekstów gwarowych z Lubelszczyzny* J. Bartmińskiego i J. Mazura, z części *Gwary kresowe*⁹.

Wyodrębnianie grup spółgłoskowych przeprowadza się, biorąc za punkt wyjścia stan w gwarach, nie zaś w języku literackim. Tak więc przyjmuje się istnienie grupy *-p/č-* w formie *opčyścić* wobec *očyścić* w języku literackim, ponieważ badanym gwarom właściwy jest przedrostek *ob-*, któremu odpowiada literacki *o-*¹⁰. Analiza materiału prowadzona jest metodą synchroniczną, stąd też np. spółgłoskę *n* w formie *truna* interpretuje się jako uproszczenie grupy *mn* w *trumna*, poświadczonej w gwarach badanego terenu¹¹. Wyróżnienie grup spółgłoskowych w formach wyrazów zapożyczonych z gwar ukraińskich dokonuje się przez zestawienie ich formalnych odpowiedników ze współistniejących gwar polskich, por. *-l- < -dl-* w *kłaly : kładly*.

Opis redukcji grup spółgłoskowych przedstawia się według trzech pozycji wyrazowych: nagłosowej, śródgłosowej i wygłosowej. W obrębie wymienionych pozycji rozpatruje się grupy spółgłoskowe łącznie zarówno wewnątrz morfemu, jak i na granicy morfemu (w tym ostatnim wypadku znaczy się symbolem *- / -*).

Zróżnicowanie fonetyczne gwar badanego terenu, m.in. w zakresie różnego stopnia miękkości odpowiedników ogólnopolskich *ś, ź, ć, ż* (na północy badanego obszaru artykulacji przedniojęzykowej wobec środkowojęzykowej na południu), odmiennej wymowy wargowych (dwuwargowej na wschodzie i wargowo-zębowej na zachodzie), różnej artykulacji odpowiednika ogólnopolskiego *u* niezgłoskotwórczego), braku asymilacji grup typu *tv-, sv-, kv-* ... na wschodzie i jej obecności na zachodzie badanego obszaru, spowodowało konieczność zastosowania normalizacji w zakresie wyróżniania grup spółgło-

wschodniej Lubelszczyzny dokonane przeze mnie w latach 1987-1994 podawane są według numeracji przyjętej w siatce punktów AGP; zob.: K. D e j n a, *Atlas gwar polskich*, t. I: *Małopolska*, Warszawa 1998, s. 36-57; K. D e j n a, S. G a l a, A. Z d a n i u k i e w i c z, F. C z y ż e w s k i, *Atlas gwar polskich*, t. II: *Mazowsze*, Warszawa 2000, s. 28-48.

⁷ F. C z y ż e w s k i, *Atlas gwar polskich i ukraińskich okolic Włodawy*, Lublin 1986 (dalej skrót: AGPUW).

⁸ F. C z y ż e w s k i, *Fonetyka i fonologia gwar ukraińskich i polskich południowego Podlasia*, Lublin 1994 (dalej skrót: Czyż).

⁹ Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978, s. 74-91.

¹⁰ Por. W. C y r a n, *Tendencje słowotwórcze w gwarach polskich*, Łódź 1977, s. 111-112.

¹¹ Konsekwentne utrzymanie owej zasady – szczególnie przy rozpatrywaniu wyrazów i form przyswojonych ze współwystępujących gwar ukraińskich – nie zawsze było możliwe.

skowych dla całego obszaru. W zapisie fonetycznym grup spółgłoskowych przyjęte zostały jednolite zasady dla całego obszaru w zakresie następujących cech: Są to: 1. półmiękkie *s'*, *z'*, *c'*, *ʒ'*; 2. wargowo-zębowe *v*, *v'*, *f*, *f'*; 3. przedniojęzykowe *t*; 4. zachowanie dźwięcznego *v*, *v'* w grupach spółgłoskowych typu *tv*, *sv*, *kv*, *xv*, *tv'*... . Wymieniona zasada obejmuje typy grup spółgłoskowych, nie dotyczy natomiast materiału egzemplifikacyjnego. W nawiasach podaje się przykłady grup niezredukowanych. Ze względów technicznych wprowadza się literę *j* na oznaczenie *i* niezgłoskotwórczego.

W obrębie poszczególnych grup spółgłoskowych wyróżnia się podgrupy według kryterium miejsca artykulacji pierwszej głoski (wargowe, przedniojęzykowe, dźwięczne, środkowojęzykowe, tylnojęzykowe, wreszcie *j*).

W dokumentacji przytacza się numer wsi według zasad przyjętych w wymienionych źródłach. I tak numery: 1-29 oznaczają miejscowości wymienione w *Polskich i ukraińskich tekstach gwarowych ze wschodniej Lubelszczyzny*, 85-108 *Tekstach gwarowych z Lubelszczyzny*, wreszcie 664-855 – w *Atlasie gwar polskich* t. I, II (w tym ostatnim tomie numeracja nie jest ciągła, zob. wykaz punktów). Przy powoływaniu się na zapisy znajdujące się w pozostałych publikacjach, tj. w AGPUW i Czyż, podaje się tylko stronę pracy, na której znajduje się pełna lokalizacja danych gwarowych. Z kolei skrót CzyżK oznacza, że zapis pochodzi z gwary Łomaz w powiecie Biała Podlaska.

NAGŁOS

GRUPY DWUFONEMOWE

mń- > *m'-*: *m'ejšyx* 1/15¹², *m'ejše* 14/182 (: *m'nejšyx* 1/15); *m'e* 15/194, *m'yjv'encej* 664;

bł- > *t-*: *łyska še* 812 (: *błyska* 664, 665, 803, 806, 810, 813, 814, 817, 821, 824, 825, 855, *błyska še* 842,846, 851);

pł- > *p-*: *pugam'i* 18/235 (: *płuk* 664, 665, 803, 806, 810, 812-814, 817, 821, 824, 825, 842,846, 851, 855, *pług'em* 664);

vł- > *t-*: *łučk'i* // *łyčk'i* 'włóczka' 821;

v/p'- > *p'-*: *p'erf* 15/194, 23/287, 817 (: *fp'erf* 15/197, 20/257);

v/t- > *t-*: *tenčas* 25/329, *tamčas* 27/340 (: *ftencas* 28/364, *ftenčas* 29/388);

¹² Pierwsza liczba oznacza numer punktu, następna – stronę publikacji.

- dl-* > *l-*: *la níj* 6/62, 6/67 (: *dla* 664, 803, 806, 810, 812-814, 817, 821, 824, 825, 846, 851, 855, *dl'a* 665, 842), *latego* 14/81, por. grupę *gl-*;
- dv-* > *d-*: *v dux renkax* 817, *v dux // v dvux* 821 (: *v dvux ...* 664, 665, 803, 810, 813, 814, 846, 851, 855);
- sc-* > *c-*: *cyzoryk* 664, 806, 814, 821, *cezorek* 855 (: *scyzoryk* 664, 813, 842, 846, 851);
- dń-* > *ń-*: *ńepr* 'Dniepr' 6/69;
- zm-* > *m-*: *marščka* 806, 817, 821, *marščak* 807 (: *zmarščka* 665, 803, 810, 812-814, 824, 825, 842, 851, *zmaršček* 664, *zmarška* 855);
- z/m'-* > *m'-*: *m'enta* (słoma) 10/125;
- z/v'-* > *v'-*: *v'onzac*¹³ 664;
- zn-* > *n-*: *načy* 10/125, *načy s'e* 14/179 (: *značy* 18/238);
- gž'-* > *ž'-*: *ž'e* 2/2, 5/51, 6/63, 6/69, 12/115, 13/167, 14/181, 15/197, 18/237, 24/302, 29/389; 87/76, 92/79, 95/81, 98/83...; 817, 842 (: *gž'e* 11/134, 27/338), *ž'es'* 4/36, 4/37, 4/41, 8/96, 11/139, 21/266, 27/337, 28/382); *žeš* 108/89-90: *žeš* ona ślepa 108/89;
- gl-* > *la-* (: *gla* 86/75, 87/76), por. grupę *dl-*;
- gr-* > *r-*: *racux* AGPUW 43 (: *gracux* AGPUW 43), *ryčux* (: *gryčux*) AGPUW 43¹⁴, *rečyško* 817;
- gv-* > *g-*: *gośś* 10/126, *goz'ž'i* 803, 14/184, *gožž'i* 851, *gožže* 842, 846 (: *gvoz'ž'i* 12/156, *gvoz'ž'e* 14/177, *gvuść* 108/91, 665, 821, *gvus'c'* 807, *gvość* 842);
- hr-* > *r-*: *rečńisko*, *Rub'ešuf* Czyż 253;
- xv-* > *x-*: *xojina* 664, 806, *xujina* 665, 807, *xujna* 825, *xoina* 812, *xojna* 813, 817, 855, *xojka* 821, *xojak* 824, 846, 851, *xujak'i* 842 (: *xvojina* 803, 810, 814);
- hł-* > *ł-*: *ładyška* (: *hładyška*) AGPUW 39; 821.

GRUPY TRZYFONEMOWE

- pšč-* > *pč-*¹⁵: *dla pčuł* 5/54, *pčoła* 803, 807, 821, 29/388, (: *pščoła* 664, 665, 810, 813, 814, 817, 824, 825, 842, 846, 851, 855, *pščoły* 29/389; 817, *pščuła* 842, *pSCOła* 812);

¹³ Forma jest uzupełnieniem zasugerowanej w kwestionariuszu wypowiedzi: „Snop trzeba powróśłem...” 296.

¹⁴ Po skrócie AGPUW podaje się numer mapy.

¹⁵ W opisie diachronicznym należałoby uznać grupę *pč-* w *pszczoła* za pierwotną w stosunku do *pšč-*.

v/m'ń- > *v/m'-*: *vm'i* (< *vm'ńi* < *u m'ńi* < *u mńe*) 4/44;

v/z/g- > *z/g-*: *po zgurkovyx* 4/336, *z zgurka* 10/127;

v/s/p- > *s/p-*: *spulnota* 4/37, *spulne* 5/55 (: *fspulńe* 29/386);

v/sk- > *-sk-*: *skazufka CzyżK*;

vst- > *st-*: *stonška* 664, 665, 806, 807, 810, 814, 817, 821, 846, 851, 855
stonšk'i 4/44, *stončk'i* 803, *stpška* 812 (: *fstpška* 825, *fstpšk'i* 21/267, *fstp-
žečkam'i* 21/267, *to f stpškax išta* 102/87, *fstonška* 821, *fstonšk'e* 813,
fstonšk'i 842); *stavać*: *rano mušať ten xłopak stavać* 20/255 (: *na rano še
fstaje* 20/256);

v/sx- > *-sx-*: *sxoż'ic'* CzyżK (: *fsxodem*, *pšet fsxodem* 817);

v/pr- > *pr-*: *prost* 6/69;

f/pš- > *pš-*: *pšudy* CzyżK, 842;

zdl/j- > *z'/j-*: *z'jeli* 4/44;

skš- > *kš-*: *kšydła* 807, 821 (: *skšydła* 806, 814, 824, 846, 851, 855).

GRUPY CZTEROFONEMOWE

v/z/dł- > *z/dł-*: *zdluś* CzyżK (: *vzdluś* 664, 817, 842);

v/s/tš- > *s/tš-*: *ja stšymatam s'e* 11/143.

ŚRÓDGLÓS

GRUPY DWUFONEMOWE

-b/č¹⁶- > *-č-*: *očys'c'ic'* 6/63 (: *opčys'c'ic'* CzyżK);

-b/s- > *-s-*: *osušyli* CzyżK (: *upsušyli* 12/155);

-b/š- > *-š-*: *ošyje* 4/41 (: *opšyc'* CzyżK);

-vd- > *-d-*: *prada* 24/305;

-mb- > *-m-*: *bumońił 'bębnił'* 19/247;

-mb- > *-b-*: *jaščeba 'jastrzębia'* 821;

-mn- > *-n-*: *truna¹⁷* 803, 806, *truna // trumna* 664, 665 (*trumna* 807,
810, 813, 817, 821, 824, 825, 842, 846, 851, 855);

-mń- > *-m-*: *gumakax: v gumakax gožej nogy bol'o* 11/137;

-mp'- > *-p'-*: *fstop'item 'wstąpiłem'* 9/115;

-d/č- > *-č-*: *očep'iny* 7/81 (: *otčep'iny* 21/267, 268);

¹⁶ Czasowniki z przedrostkiem *ob-* występują w gwarach wschodniej Lubelszczyzny (por. CzyżK).

¹⁷ W opisie synchronicznym uproszczenie grupy *mn* w formie *truna* rozpatrywane jest w opozycji do znanej w gwarach postaci *trumna*.

- d/ z' -> -z' -: ożelnie 5/55;
 -d/l- > -l-: kłaly: nylynovy voreček ... kłaly na głowe 11/140, zjely Czyż 187¹⁸;
 -dl- > -l-: molitva Czyż 187;
 -d/ł- > -t-: pošetem 85/74¹⁹;
 -z/z- > -z-: rozez'lił s'e CzyżK;
 -z/s > -s-: rosada CzyżK (: rossada 842), v rosyPk'e 817, rosp'ernik 817;
 -st- > -s-: kšesuf: tuškuf to ni było – kšesuf teš ne 16/209;
 -s/ł- > -s-: z'añosem (jego z'añosem) 821²⁰;
 -nd- > -d-: bede 15/195, 87/75, bedu: bedu jexać 100/84, (: bende 93/79);
 fundament 26/327, 27/338 na fundamentax 27/339;
 -nt- > -t-: petelka Czyż K, pytelka 821;
 -nz' -> -z' -: bez'e 1/6, 4/37, 7/79, 8/101, 13/167 (: benze 11/139), ne bez'em 15/195, pobez'e 13/167, nic ni bezi 821;
 -n/n' -> -n' -: oščešovańik'i 10/1'25, ok'eńica CzyżK;
 -ng- > -g-: dygus, po dyguše 817 (: dyngus 803, dingus 821), vylegajo z pendrakuf 817;
 -l/š- > -š-: pušork'i: čy tak'e inne pušork'i naktadaly 1/5 (: pušorek 817, pušorek 824, pušorka 842);
 -rž - > -ž-: na'žne²¹: v'ele na'žne kup žyta 19/250;
 -lb- > -b-: abo 7/81, 13/166, 105/88 (: albo 10/126, 21/281, 26/327);
 -lk- > -k-: tyko 1/6, 5/51, 7/77, 10/123, 10/125, 19/248-9, 20/255, 21/267, 24/296, 27/339, ty'ko 19/246 (: tylko 11/137, 21/268, 85-87/74-76, 96/82, 842);
 -lk- > -l-: k'ilanas'c'e: k'ilanas'c'e osup tuta vynos'ily 11/139;
 -žd- > -ž-: kažen 821 (: každy 817, každy 821);
 -šč- > -š-: ješe 5/51, 5/52, 17/219-220, 220, 17/224-225, 19/247-8, 20/259, 24/306, še 5/53-55, 27/340 (: ješče 14/179, 18/238, 19246-7, 21/268); od dešu 19/246;
 -z'n' -> -n' -: puńi 4/39, 16/210 (: puźnej 664, 825, 846, puz'ni 806, 810, 814, puźni 812, 821, 16/210, puźnij 19/248, 665, 813, 817, 824, 842, 851, 855, puz'nij 803, 807);

¹⁸ Po skrócie publikacji podana jest strona, na której znajduje się cytowany przykład wraz z przytoczoną tam lokalizacją.

¹⁹ Podobny przykłady znane są w okolicznych gwarach powiatu łosickiego, por. W. C y r a n, *Gwary polskie okolic Siedlec*, Łódź 1960, s. 145.

²⁰ Ten typ uproszczeń znany jest w gwarach kresowych; por. tamże.

²¹ W opisie redukcji grup spółgłoskowych uwzględnia się także i te przykłady, w których występuje mało słyszalny element konsonantyczny.

- śń- > -ś-: *pleśi* 812, 842, 846 (: *pleśni* 809, 813, 817, 825, *plisni* 806);
 -z'ż'- > -z'-: *jiži še* 'jeździ się' 19/249;
 -ń/ż'- > -ż'-: *beż'iš* 87/76, *beż'i*, *beż'em* 87/76, *beże* 95/81, *beżim* 97/82
 (: *benze* 93/79); *pšeżivo* 817;
 -gł- > > -k-: *mukem: mukem nie pšyježzac* 85/74;
 -gł- > > -k'-: *muk'em: i ja nie muk'em se učšymać* 85/74;
 -jm- > -m-: *pudyma* 842 (: *podejma* 817, *pudyjma* 842); *zdymujo Czyż*
 239, *vymuje Czyż* 239, *vymać* 664, *zdymać // zdyjmac* 664;
 -jm'- > -m'-: *vym'ina s'e* 'wyjmuje się' 14/168 (: *vyjmovato s'e* 14/176);
 -j/v'- > -v'-: *nav'ency* 821;
 -jd- > -d-: *pšydo CzyżK* (: *pšyjdo* 15/195, 18/239, *pšyjde* 842, *pšejde* 842),
pude CzyżK (*pujde* 97, 842);
 -jž'- > -ž'-: *pšyž'e* 7/80, 8/95, 10/126, *vyž'e* 842, *Czyż* 239 (: *zajž'e*
 12/155);
 -jc- > -c-: *lice* 846, *licam'i* 842, *lice* 842 // *lejca* 842, *lice // lejce* 812,
lycy // lejce 824 (: *lejce* 664, 817, *l'ijce* 814, *lejcy* 665, 803, 806, 807, 810,
 813, 821, 855, *lejca* 851, *Czyż* 238);
 -j/s- > -s-: *n'asampšut* 28/364 (: *najsampšut* 12/155, 14/183; *najsamp'erf*
 17/221);
 -jš-²² > -š-: *zešet* 9/112, *pšyšet* 90/78 (: *zejšet* 16/210, *zajšli* 87/76, *vejšet*
 15/209, *vyjšet* 87/76, *obejšet* 89/77, *dujšet* 97/87, *vyjšet* 97/87);
 -j/ž- > -š-: *tiš* (< *tejže*) 8/100 (*to tak s'e rob'i kušul'a, koło t'iš košuli*);
 -jń- > -ń-: *stańa* 664 (: *stajńa* 664, 665, 806, 807, 810, 812, 813, 814,
 817...).

GRUPY TRZYFONEMOWE

- b/dr- > -dr-: *odrap'em* 5/52;
 -bł/k- > -pk-: *japko* 664, 665, 806, 810, 812, 814, 817, 821, 824, 825, 842,
 846, *japka* 7/80, 102/86, 803, 807, 851, 855 (: *jabtko* 813);
 -br/n- > -bn-: *srebny* 665, 803, 810, 812, 813, 817, 821, 824, 825, 842,
 846, 855, *śrebny* 806, 851, *srebnyj* 807, *sreb'nu*²³ 25/320 (: *srebrny* 814,
srebrnyj 664);

²² Grupa spółgłoskowa -jš- w wymienionych formach przeniesiona została z ukraińskiego systemu prymarnego przez polszczyźni Rusinów. Natomiast w gwarach polskich powstałych w wyniku osadnictwa mazowieckiego (np. w gwarze Huszczy), formy typu *vejšet* tłumaczy się wstawnym *j*.

²³ Podobnie jak poprzednio, zob. przypis 18.

-v/sk'- > -sk'-: *bańkosk'i* 6/70, *v'išňosk'ix* 106/89, *svatosk'i* 107/89, *kra-kosk'i* 814 K, 817 (: *tračowsko p'ito* 1/4, *hrub'ešofsk'i* 17/224, *vłodafsk'i* 17/224);

-d/st- > -st-: *otsańe: z'e ono puźni otsańe* 13/167, (: *otstało* 14/176, *utstaje* 19/247);

-dtk- > -tk-: *betka* 812; *ceź'ilko*²⁴ 664, 665, 803, 810, *ceźitko* 817, 821, 824, 846, 855, *caźitko* // *ceźitko* 813, *ceźitka* 806, 851, *ceźutka* 814, *ceźitko* // *cedytko* 807, *ceźitek* 842;

-dtk'- > -tk'-: *betk'i* 664, 803, 806, 807, 813, 814, 817, 821, 824, 825;

-z/dn- > -zn-: *gv'iznuł* 101/85;

-z/dń- > -zń-: *jeźńa Czyż* 187;

-z/dj- > -z'j-: *z'jenta Czyż* 187;

-zd/k'- > -sk'-: *zajask'i* 'zajazdki, rodzaj sań' 1/15 (: *zajastk'i* 665, 803, 806);

-z/zł- > -zł-: *rozłos'c'i s'e* CzyżK;

-z/s'c'- > -s'c'-: *ros'c'eli* 7/79, *ros'c'etajo* 9/111, *ros'c'elaly* 12/151, *rośćelić* 14/176, *ros'c'ongał* 16/210;

-spš- > -pš-: *napšecif* 101/85;

-stk-> -sk-: *fšysko* 2/29, 3/25, 3/26, 4/40, 5/55, 8/98, 10/126, 12/155, 13/165, 14/180, 14/182, 15/194-195, 14/197, 17/224, 18/236, 18/239, 19/248, 23/289, 27/338, 28/367, 29/381, 101/85, 817; *všyska* 9/115 (: *fšystko* 10/126, 11/137, 11/139, 27/341, 28/363, 29/385, 86/75, 92/79, 94/81, 101/85, 842, *fšystku* 93/79, 107/89); (: *p'erv'ostka*);

-stk'- > -sk'-: *fšysk'e* 8/94, 14/181, 15/195, 16/209, 87/75, 91/78 *fšysk'i* 8/100, *fšysk'em* 21/268, *fšysk'ix* 21/269, 103/87, *fšysk'ego* 8/101, 14/181, 107/89 (: *fšystk'e* 19/249, 27/341, 99/84, 100/84, *fšystk'i* 93/79, 99/84, *fšystk'ego* 18/239);

-stm- > -sm-: *asma* 664, 665, 806, 807, 810, 812- 814, 817, 825, 851, *Czyż* 187 (: *astma* 842, 846, 855);

-st/n- > -sn-: *xšesny* 24/306, *kšesny* 96/82, *Czyż* 187, *u kšesnego* 5/54, *kšesna* 96/82, *dla xšesnej* 5/55 (: *xšestny* 24/307); *posne* 4/44, 13/166, *posna* 11/137, *posny* 13/166;

-st/ń- > -sń-: *posńe* 11/137;

-st/ń'- > -s'ń'-: *pośńik* 842, *kšes'ńaky* 11/13;

²⁴ Formę *ce zitko* SGP PAN wywodzi od *cedzidłko*, por. *Słownik gwar polskich*, oprac. pod kierunkiem J. Reichana, t. III, z. 2 (8), (Być–Cham), Wrocław–Warszawa–Kraków 1990, s. 368.

- stv'- > -sv'-: *pasv'isko* 18/234, AGPUW 120, 821 (: *pastv'isko* 18/234);
- snk- > -sk-: *čosku* 664, 665, 803, 821, 855, *cosku* 812 (: *čosnyku* 806, 817, 842, 846, 851, *čonstku* 807, *čosnku* 813, 814, 824);
- ndt- > -nt-: *pšenta Czyž* 187;
- nd/n-> -n/n-: *požonnyj* 27/342, *požonnyj* 821; *pšeglonnotem* 29/387
p'eršoženny 17/221;
- nd/c- > -n/c-: *žonca* 664, 665, 803, 806, 807, 814, 817, 821, 824, 842, 846, 855, *žoncemu* 817 (: *žontca* 810);
- nd/c- > -ń/c-: *žońca* 855;
- nd/ń- > -ń/ń-: *požońńe* 8/97, 25/319;
- nšč- > -šč-: *meščyzny* 664²⁵;
- nž'/ž- > -n/ž'-: *p'enž'es'ont* 7/81;
- nkn- > -kn-: *p'ikny* 24/305;
- nk/š- > -n/š-: *m'enšy* 14/177;
- n/tn- > -tn-: *p'etnas'c'e* 8/94, 9/115, 13/165, 15/194, *p'etnastym* 87/76,
f p'ytnastym 100/84;
- rv/š- > -r/š-: *p'eršego* 1/4, *p'eršy* 2/20, 19/247, *p'eršoženńe* 2/21, *p'erše*
3/27, 4/41, 8/97, 10/125, 14/179, 18/235, *p'erša* 5/55, 6/67, 24/296, *p'iršy*
7/79, *p'eršy* 817;
- rmń- > -rń-: *pokarńily* 1/6;
- rd/t- > -r/t-: *garło* 664, 806, 807, 817, 842, 851, 855 (: *gardło* 665, 810,
812-814, 846);
- rd/l- > -r/l-: *garle* 817, 855 (: *gardle* 825);
- rt/c- > -r/c-: *na tarce* 664, 807, 810, 814, *na tarcy* 842 (: *na tartce* 665,
812, 813, 817, 825, 846);
- rt/k- > -rk-: *tarka* 842 (: *tartka* 807, 810, 813, 814, 851, 855);
- rn/c- > -r/c-: *garcy* 28/367;
- r/nk- > -r/k-: *v garku* 7/78; *z'arko* 6/63, *žarko* 821, AGPUW 195,
žarkov'i 28/364, (: *žarnko* 18/224);
- r/nk'- > -r/k'-: *gark'i* 24/296, 27/337;
- ščk- > -šk-: *ńeboška CzyžK*;
- s'l/n- > -s'/n-: *naumys'/ny CzyžK* ;
- s'l/ń- > -s'/ń-: *maśńica* 821, 842, *maśńička* AGPUW 96, 817, 821, 842,
maśńičce 27/326, *naumys'ńe* 8/98
- s'c'/s- > -s'/s-: *šes'set CzyžK*;
- s'ž'/ž- > -ž'/ž-: *šež'ž'ešont* 18/224;

²⁵ W gwarze Nosowa (664) występuje wymowa typu *vonš*.

- ń ź/ż' > -ń/ź': *ź'iv'eńź'es'ont* 15/194, *ź'iv'inź'es'unt* 91/78;
 -ńc'/s- > -n/s-: *ź'ev'enset* 9/114, 18/234;
 -ńc'/s- > -ń/s-: *ź'ev'eńset* 15/197;
 -xšč'- > -s'c'-: *pšes'c'it* 5/55;
 -kšč'- > -s'c'-: *pšes'c'it* 5/55;
 -j/mł- > -mł-: *namłotšy* 807 (: *najmłot(š)y* 664, 665, 806, 810, 812-814, 817, 825, 842, 846, 851, 855);
 -j/mń- > -j/m'-: *najm'ejšy* 842, CzyżK;
 -j/v/p'- > -j/p'-: *najp'erf* 18/237 (: *najfp'erf* 16/200, 20/256);
 -j/pš- > -pš-: *napševažnej* 20/255 (: *najpševažnej* 22/279, 22/281, *najpševažnie* 817; *najpšut* 12/152, 17/224);
 -j/st- > -st-: *nastaršyj* 807, (: *najstaršy* 665, 806, 810, 812-814, 817, 825, 842, 846, 851, 855, *najstaršyj* 664);
 -jsc- > -śc-: *na m'ešcu* 98/83;
 -jśl- > -śl-: (*zajšli* 87/76);
 -jść- > -ść-: *na pšeśću*²⁶ 25/321.

GRUPY CZTEROFONEMOWE

- b/str- > -str-: *ostrug'ivac'* 1/4;
 -d/skr- > -skr-: *poskrapk'i* 13/167;
 -nstf- > -stf-: *paⁿstfa* 28/367;
 -xvst- > -xst-: *zmarfyxstał* 105/88;
 -rščk- > -ršk-: *zmarška* 855 (: *zmarščka* 665, 803, 810, 812-814, 824, 825, 842, 851 *marščka* 806, 817, 821, *marščak* 807, *zmaršček* 664).

WYGŁOS

GRUPY DWUFONEMOWE

- mb > -p: *jaščep* // *jaščomp* 821 (: *jaščomp* 664, 665, 803, 812, 813, 817, 842, 846, 851, *jaščemp* 807, *jastšomp* 810, 814, 855, *jastšomp* // *jaščomp* 821, *jaščomp* // *jaščemp* 821);
 -dł > -t: *kłat* 28/365, *krat* 18/234, *zakrat še* 17/220; *šet* 14/179, 14/181, 21/268, *našet* 27/338, *fšet* 104/88, *nie šet* 1/6, *pošet* 1/6, 3/25, 3/29, 4/39,

²⁶ W opisie diachronicznym grupa spółgłoskowa -ść- w formie na *pšeśću* jest interpretowana jako archaizm staropolski, por. C y r a n, dz. cyt., s. 164.

15/196-197, 20/255, 27/337, 86/75, 88/77, 92/79, 99/84; *pošyt* 101/85, 842, *pšyšet* 6/69, 11/141, 20/255, 86/75, 87/76, 90/78, 101/85, *pšyšyt* 107/89, *pšešet* 17/223, 25/321, *vešet* 26/329, *vyšet* 1/3, 11/137, *zešet* 9/112, *zašet* 92/79; *poklat* 3/27; *najat še* 95/81, *zjat* 4/41, 11/137, *ńe jat* 11/137; *šat* 19/250; *vypat* 104/88; *zblat* 821;

-*dt* > -*t*: *pošeł*²⁷ 17/239, *dujšet* 97/87, *vyjšet* 97/87;

-*tł* > -*t*: *skv'it* 16/209, *vyplut* 24/302;

-*zm* > -*s*: *rematys* 97/83;

-*zł* > -*s*: *odvjus* 1/6, *pšyv'us* 86, *znelas* 85/74, 89/77, 101/85, *zv'us* 3/25, *nav'us* 3/26, 3/27; *vlas* 6/69, 95/81, 97/82, *wlas* 87/76;

-*sł* > -*s*: *ńus CzyżF* 217, *pšyńus* 11/142, 19/249; *pas: on pas te krovny* 24/303, *rus* 28/364, *narus* 16/208; *vymys* 9/111, *vyrus* 6/66, *vrus* 11/135, *urus* 102/86;

-*st* > -*s*: *adres 'agrest' AGPUW 1, xfas* 28/364, *fas: to ten fas zb'erali* 28/363 (: *xfast* 28/364), *jes* 1/6, *jez dvux* 1/6; *zam'as* 18/234;

-*ńc* > -*ć*: *kv'itnuć* 20/257, 812, 842, *lengnoć* 821, 842, *zamknuć* 842 (: *zamknonć* 821), *vyćisnuć* 821, *z'v'ignuć* 842;

-*rv* > -*r*: *najp'er* 10/125 (: *najp'erf* 18/237, 21/267);

-*rl* > -*r*: *zmar* 15/194, *um'ar* 15/194, *umar* 842, *Czyż* 217, *pomar* 101/85, *umer* 98/83; *tar* 664, 665, 806, 807, 810, 812, 817, 821, 825, 842 (: *tarł*, 813, 814) *potpar* 817, *žžar* 664;

-*rk* > -*k*: *jarmak* 842 (: *jarmark* 664, 665, 806, 812, 813, 842, 851, 855, *jarmarek* 807);

-*šč* > -*š*: *deš* 11/139; *proboš* 842 (: *probošč* 812, 813, 814, 817, 825, 846, 851, 855, *proboršč* 664, 665, 806, 810);

-*śc* > -*ś*: *iś: ńe volno było jíž z domu* 21/281, *iż do pracy* 88/77, 101/85, *tša iż do młyna* 23/288; *pudobnoś* 19/248; *šeś: ze šeś furmanek* 24/306 (: *šeść* 26/328); *jeś: i možna było jeś* 26/320 (: *jeś'c'* 85); *pleś* 807, (: *pleść* 664, 665, 812, 813, 817, 821, 824, 842, *ples'c'* 803, 806, 810, 814, 846, 855);

-*śń* > -*ś*: *pleśń*¹ 817, *pleś* 812, 842, 846 (: *pleśń* 814, *pliśńa* 806, *pleśńa* 807, 810, 813);

-*z'c'* > -*s'*: *vyv'es'* 1/5, *v'es'* 14/176;

-*ńc* > -*c'*: *žev'eć* 23/289;

-*xł* > -*x*: *vysex* 3/28, 5/52, *vysox* 9/11, 9/113;

²⁷ Wymieniony typ uproszczeń znany jest w polskich gwarach kresowych okolic Siedlec, por. C y r a n, dz. cyt., s. 139 oraz przypis 52. W wypadku form przeniesionych z gwar ukraińskich można mówić o utrzymaniu stanu pierwotnego.

-xt > -x: *ńix* 11/137, 24/296, 24/298, 24/304, 806, 812 (*ńixt* 11/137, 85/74, 664);

-gt > -k: *muk* 4/39, 4/41, 6/62, 18/239, *to jeden tylko mug być* 22/281, *muk rob'ić* 24/303, *ńe muk* 106/88;

-kt > -k: *muk* 'moknąć' 19/247, *vymok* 9/112, *ućik : ućik stamtont* 25/321, 821

-kt > -k: *ńik* 5/54, 807, 810, 855 (: *ńikt* 665, 813, 817, 821, 824, 842);

-j ǰ > -c': *puc'* (: *pujǰ du moji żony* 86/75), *vyc'* Czyż 239 (: *vyjć* 821);

-jm > -m: *vym* CzyżK.

GRUPY TRZYFONEMOWE

-ršč > -rš: *barš* AGPUW 2, 817 (: *baršč* 664, 665, 803, 806, 807, 810, 812-814, 821, 824, 842, 846, 851, 855);

-rzt > -rs: *zmarš: on ńe zmarš* 24/303;

-jść > -jś: *pujś* 18/239, 18/241 (: *pujść* 101/85).

WNIOSKI

Przeanalizowany materiał prowadzi do następujących wniosków:

1. Uproszczenia grup spółgłoskowych w polskich gwarach wschodniej Lubelszczyzny dokonują się w nagłosie, śródgłosie i wygłosie. W dwóch pierwszych pozycjach obejmują grupy dwu-, trzy- i czterofonemowe, zaś w pozycji wygłosowej tylko w grupach dwu- i trzyfonemowych.

2. Występujące w badanych gwarach uproszczenia grup spółgłoskowych są znane zarówno polszczyźnie ogólnej, jak i innym gwarom, por.: *bede*, *fšysko*, *šes'set*, *zmar*, *pšyńus*.

3. Zasięg występowania redukcji pewnych grup spółgłoskowych ma wyraźną geografie. I tak uproszczenia grup wygłosowych -ść, -źć w -ś oraz -jść > -jś właściwe są gwarom części południowej, por. *iś*, *pujś*, *jeś*, *pudobnoś*, *šes'*, *vyy'es'*, *v'es'* 'wieźć'. Ta małopolska cecha występuje na południe od linii Hrubieszów–Zamość.

4. Redukcje śródgłosowych grup -dt- > -t- i -gt- > -k- wystąpiły tylko na krańcach północno-zachodnich badanego obszaru, por. *pošetem*, *muk'em*.

5. Sporadyczna redukcja grupy pt- w gwarach okolic Chełma, por. *pugam'i* dowodzi stabilności przedniojęzykowego t.

6. Specyfiką badanych gwar są uproszczenia powstałe pod wpływem substratu gwar ukraińskich, por. m.in. *ht-* > *h-*: *ładyška* (: *hładyška*), *gr-* > *r-*: *racux* (: *gracux*), *ryčux* (: *gryčux*), *-dl-* > *-l-*: *ktaly*.

7. Szczegółowe zbadanie zmian zachodzących w grupach spółgłosowych możliwe będzie po ustaleniu pełnego inwentarza grup.

WYKAZY PUNKTÓW

Rozwiązanie punktów występujących w:

a) *Polskich i ukraińskich tekstach gwarowych ze wschodniej Lubelszczyzny*

F. Czyżewskiego, S. Warchoła:

1. Błonie, 2. Nosów, 3. Kobylany, 4. Sitno, 5. Kostomłoty, 6. Ortel Książęcy, 7. Szóstka, 8. Matiaszówka, 9. Janówka, 10. Horodyszczce, 11. Rusiły, 12. Żuków, 13. Uhnin, 14. Kolechowice, 15. Dratów, 16. Wólka Petryłowska, 17. Ochoża, 18. Strupin Duży, 19. Wołkowiany, 20. Sielec, 21. Moniatycze, 22. Rogów, 23. Przewale, 24. Dołhobyczów, 25. Telatyn, 26. Chłopiatyn, 27. Wierzbica, 28. Lubycza Królewska, 29. Różaniec;

b) *Tekstach gwarowych z Lubelszczyzny* J. Bartmińskiego, J. Mazura:

85. Rogoźniczka, 86. Ossówka, 87. Małaszewicze, 88. Lubienka, 89. Komarówka, 90. Marylin, 91. Chmielów, 92. Okuninka, 93. Orchówek, 94. Górki, 95. Kopina, 96. Wola Korybutowa, 97. Łowcza, 98. Bukowa Wielka, 99. Świerże, 100. Pławanice, 101. Strupin Duży, 102. Siedliszcze, 103. Huta, 104. Rozkoszówka, 105. Prehoryłe, 106. Wiszniów, 107. Józefówka, 108. Jarczów;

c) *Atlasie gwar polskich* K. Dejny – eksplorator F. Czyżewski (w latach 1987-1994):

664. Nosów, 665. Mokransy, 803. Ortel Książęcy, 806. Kolembrody, 807. Międzyłże, 810. Rozwadówka, 812. Górka Kocka, 813. Dębowa Kłoda, 814. Szuminka, 817. Kołacze, 821. Macoszyn, 824. Ochoża, 825. Świerże, 842. Malice, 846. Zubowice, 851. Żerniki, 855. Zatyle.

Wykaz punktów w układzie alfabetycznym:

Błonie 1, Bukowa Wielka 98, Chłopiatyn 26, Chmielów 91, Dębowa Kłoda 813, Dołhobyczów 24, Dratów 15, Górka Kocka 812, Górki 94, Horodyszczce 10, Huta 10, Janówka 9, Jarczów 108, Józefówka 107, Kobylany 3, Kolechowice 14, Kolembrody 806, Kołacze 817, Komarówka 89, Kopina 95, Kostomłoty 5, Lubienka 88, Lubycza Królewska, 28, Łowcza 97, Macoszyn 821, Malice 842, Małaszewicze 87, Marylin 90, Matiaszówka 8. Międzyłże 807,

Mokrany 665, Moniatycze 21, Nosów 2, 664, Ochoża 17, 824, Okuninka 92, Orchówek 93, Ortel Książęcy 6, 803, Ossówka 86, Pławanice 100, Prehoryłe 105, Przewale 23, Rogoźniczka 85, Rogów 22, Rozkoszówka 104, Rozwadówka 810, Różaniec 29, Rusiły 11, Siedliszcze 102, Sielec 20, Sitno 4, Strupin Duży 18 i 101, Szóstka 7, Szuminka 814, Świerże 99 i 825, Telatyn 25, Uhnin 13, Wierzbica 27, Wiszniów 106, Wola Korybutowa 96, Wołkowiany 19, Wólka Petryłowska 16, Zatyle 855, Zubowice 846, Żerniki 851, Żuków 12.

THE REDUCTIONS OF CONSONANT GROUPS IN THE DIALECTS
OF THE LUBLIN EASTERN REGION

S u m m a r y

The paper discusses consonant groups which occur in Polish dialects of the Lublin eastern region. Taking dialect and not literary language as the point of departure (thus it is assumed that there exist the group *p/č* in the form of *opčyścić* aside to *očyścić* in the literary language, for the prefix *ob-* with its literary counterpart *o-* is proper to the dialects under study).

The description of the reductions of the consonant groups has been presented with regard to three positions in a word: initial sound, middle sound, and final sound. As regards particular positions, one may consider together consonant groups both inside the morpheme and on its border.

Our analysis of dialects leads to a conclusion that the range and scope of the reductions of consonant groups are varied. The simplifications of consonant groups in the Polish dialects of the Lublin eastern region are present in the initial sound, middle sound, and final sound. In the first two positions they included two-, three-, and four-morpheme groups, whereas in the final position only in two- and three-phoneme groups.

Apart from the definite consonant groups occurring all over the territory under consideration, e.g. *pšyńus*, there are groups which reach southward, e.g. *šeś, v'eś* "wieżć", and north-westward, e.g. *pošetem* "poszedłem" (I went). It is the specific character of the dialects under study that we find in them simplifications. The latter are due to the substrate of the Ukrainian dialects, e.g. *ładyška* (: *hładyška*).

Translated by Jan Kłós

Słowa kluczowe: dialektologia, konsonantyzm, grupa spółgłoskowa, redukcje grup spółgłoskowych, gwary wschodniej Lubelszczyzny.

Key words: dialectology, consonantism, consonant group, reduction of consonant groups, dialects of the Eastern Lublin region.